

Міжнародне право

УДК 341.241.7

**Шуміло Інеса Анатоліївна**

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного  
права та порівняльного правознавства  
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**Шумило Инесса Анатольевна**

*кандидат юридических наук, доцент кафедры международного частного  
права и сравнительного правоведения  
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

**Shumilo Inesa**

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of  
International Private Law and Comparative Law  
Yaroslav Mudryi National Law University*

**Івчук Катерина Іванівна**

*студентка  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Ивчук Екатерина Ивановна**

*студентка  
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Ivchuk Kateryna**

*Student of the  
Yaroslav Mudryi National Law University*

**Чернявський Олександр Владиславович**

*студент  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Чернявский Александр Владиславович**

*студент  
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Cherniavskiy Oleksandr**

*Student of the*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОВЕРНЕННЯ  
КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У СВІТЛІ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ  
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЗВРАЩЕНИЯ  
КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В КОНТЕКСТЕ СУДЕБНОГО  
ПРЕЦЕДЕНТА  
INTERNATIONAL LEGAL PROBLEMS OF RETURN OF CULTURAL  
VALUES IN THE CONTEXT OF JUDICIAL CASE**

*Анотація.* Статтю присвячено проблемі міжнародно-правового регулювання повернення культурних цінностей до країни походження. Автори аналізують етапи становлення інституту захисту культурних цінностей на національному та міжнародному рівнях. Досліджується система міжнародних договорів, що становлять нормативну базу міждержавного співробітництва у сфері повернення культурних цінностей, роль ООН, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій у створенні ефективних механізмів розв'язання суперечок навколо повернення предметів культурної спадщини. Особливу увагу автори приділяють справі за позовом України до Університету Амстердама про повернення музейних експонатів виставки «Скіфське золото», яка була організована у Нідерландах за договором між українською стороною та музеєм Алларда Пірсона на початку 2014 року. У роботі аналізуються акти міжнародних організацій та національного законодавства України щодо наслідків окупації Кримського півострова Російською Федерацією, детально аналізуються положення договору позики, на підставі якого цінності українських музеїв були вивезені для демонстрації на виставці у

Нідерландах. Автори піддають критичному аналізу аргументи кримських музеїв, що знаходяться на непідконтрольній Україні території, щодо наявності у них «права оперативного управління» на вивезені експонати і наводять переконливі докази, що підтверджують право власності України на всі тимчасово вивезені музейні цінності. На підставі проведеного аналізу автори доходять висновку про те, що спільними зусиллями міжнародного співтовариства у ХХ столітті були розроблені міжнародні стандарти захисту культурних цінностей та ефективні механізми їх повернення законним володільцям. Чинні норми міжнародного публічного права та норми національного законодавства України, обрані в результаті колізійного регулювання, дають підстави стверджувати, що Україна є власницею усіх музейних експонатів, що становили експозицію виставки «Скіфське золото».

**Ключові слова:** міжнародне право, культурні цінності, повернення до країни походження, незаконне вивезення культурних цінностей, розірвання договору внаслідок зміни обставин.

**Анотація.** Стаття посвячена проблеме международно-правового регулирования возвращения культурных ценностей в страну происхождения. Авторы анализируют этапы становления института защиты культурных ценностей на национальном и международном уровнях. Исследуется система международных договоров, составляющих нормативную базу межгосударственного сотрудничества в сфере возвращения культурных ценностей, роль ООН, ЮНЕСКО и других международных организаций в создании эффективных механизмов разрешения споров насчет возвращения предметов культурного наследия. Особое внимание авторы уделяют делу по иску Украины к Университету Амстердама о возвращении музейных экспонатов выставки «Скифское золото», которая была организована в Нидерландах по договору между

украинской стороной и музеем Алларда Пирсона в начале 2014 года. В работе анализируются акты международных организаций и национального законодательства Украины о последствиях оккупации Крымского полуострова Российской Федерацией, подробно анализируются положения договора займа, на основании которого ценности украинских музеев были вывезены для демонстрации на выставке в Нидерландах. Авторы подвергают критическому анализу аргументы крымских музеев, находящихся на неподконтрольной Украине территории, о наличии у них «права оперативного управления» на вывезенные экспонаты и приводят убедительные доказательства, подтверждающие право собственности Украины на все временно вывезенные музейные ценности. На основании проведенного анализа авторы приходят к выводу о том, что совместными усилиями международного сообщества в XX веке были разработаны международные стандарты защиты культурных ценностей и эффективные механизмы их возврата законным владельцам. Действующие нормы международного публичного права и нормы национального законодательства Украины, избранные в результате коллизионного регулирования, дают основания утверждать, что Украина является владелицей всех музейных экспонатов, составляли экспозицию выставки «Скифское золото».

**Ключевые слова:** международное право, культурные ценности, возвращение в страну происхождения, незаконный вывоз культурных ценностей, расторжения договора вследствие изменения обстоятельств.

**Summary.** The article is devoted to the problem of international legal regulation of returning the cultural assets to the country of origin. The authors analyze the stages of the institution for the protection of cultural values development at the national and international levels. The article examines the

*system of international treaties that constitute the legislative framework of interstate cooperation in the field of returning cultural assets, the role of the UN, UNESCO and other international organizations in creating effective mechanisms for resolving disputes around returning cultural heritage items. The authors pay special attention to the case of Ukraine's claim to the University of Amsterdam on their turn of museum exhibits of the Scythian Gold exhibition, which was organized in the Netherlands under an agreement between the Ukrainian side and the Allard Pearson Museum in early 2014. The paper analyzes the acts of international organizations and national legislation of Ukraine on the consequences of the occupation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation, and analyzes in detail the provisions of the loan agreement, which served as a basis for demonstrating the assets of Ukrainian museums at an exhibition in the Netherlands. The authors critically analyze the arguments of the Crimean museums located on the territory uncontrolled by Ukraine, about having "the right of operational management" for the exported exhibits and provide convincing evidence confirming the ownership of Ukraine for all the temporarily exported museum values. Based on the analysis carried out, the authors come to the conclusion that the international standards for the protection of cultural assets and effective mechanisms for their return to their rightful owners have been developed by the joint efforts of the international community in the twentieth century. The current provisions of international public law and the national legislation of Ukraine, chosen as a result of conflict of legal regulation, give solid grounds to assert that Ukraine is the rightful owner of all museum assets of the exhibition "Scythian gold".*

**Key words:** *international law, cultural values, returns to country of origin, illegal removal of cultural property, termination of a contract due to changed circumstances.*

**Постановка проблеми.** Захист культурної спадщини в Україні набув особливої гостроти внаслідок акту агресії та окупації Російською Федерацією Автономної республіки Крим. Статус Криму, як окупованої території, обумовлює необхідність реалізації Україною комплексу спеціальних заходів, спрямованих на збереження культурних цінностей, які належать нашій державі. Через відсутність можливості здійснення фактичного ефективного контролю над територією півострова виникають ризики втрати низки предметів державної частини Музейного фонду нашої держави. Так, з 2014 року відкритим залишається питання щодо повернення в Україну понад 2 тис. експонатів виставки «Крим – золотий острів у Чорному морі», що демонструвалася в музеї Алларда Пірсона (Нідерланди) з початку лютого 2014 року. Оціночна страхова вартість цієї колекції близько 2 млн. євро. Справа за позовом держави України та чотирьох кримських музеїв до Університету Амстердама (у структуру якого входить музей Алларда Пірсона) дотепер знаходиться на розгляді у Апеляційному суді м. Амстердам. Вирішення даної справи є вкрай важливим і матиме вплив на подальшу судову практику.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питаннями правового регулювання повернення культурних цінностей приділяли увагу такі науковці як М. Богуславський [1], Т. Курило [2], О. Мельничук [3], В. Максимов [4], О. Опанасенко [5], Д. Коваль [6], К. Бусол [7], С. Кот [8]. У зазначених працях розглядалися питання щодо визначення понять «культурні цінності» та «культурна спадщина», розглядалися механізми повернення незаконно вивезених культурних цінностей, велика увага в літературі також приділялася поверненню культурних цінностей переміщених в ході військових конфліктів. Але проблеми повернення спірних музейних експонатів, що є культурними цінностями, окремо не досліджувалися.

**Метою наукової роботи** є дослідження сучасних міжнародних правових механізмів повернення культурних цінностей та оцінка правових перспектив повернення спірних музейних експонатів до України.

**Виклад основного матеріалу.** В історії людства культурні цінності відіграють важливу роль – вони зберігають дух своєї епохи, дозволяють дослідити зв'язок між поколіннями, по суті є формою існування культури як такої. Збереження культурної спадщини є одним з найголовніших моральних обов'язків людства перед прийдешніми поколіннями, тому сьогодні в межах національних правових систем та на міжнародному рівні сформовано інститут захисту культурних цінностей. Даний правовий інститут, як зазначає Сергій Мяташ, явище досить нове, «... тільки у ХІХ ст. у США, а згодом і в Європі виникають організовані рухи на захист пам'яток історії і архітектури» [9]. Щодо нашої держави, то за висновками Т. Курило, «початки правової охорони пам'яток старовини і перші значні етапи становлення загалом цілісної системи такої охорони припадають на перебування України у складі Російської імперії». [2, с. 8]. В тій же роботі автор зазначає, що в указах Петра I «є зародки цілої системи правової охорони пам'яток, принаймні багатьох її суттєвих елементів» [2, с. 10]. Складно не погодитися з такою думкою, адже саме в указах Петра I спостерігається формування предмета правового регулювання – визначаються певні правила щодо поведження з історичними пам'ятками. У 1893 році було засновано Львівський історичний музей. До його збірки увійшли нечисленні пам'ятки, що зберігались у міському архіві, різних бюро магістрату, депозити і дари окремих громадян міста [10]. Крім того в 1899 році в Києві створено «Національний художній музей», де уже 1 серпня 1899 р. у 5 залах 1-го поверху музею відкрили археологічну виставку історичних знахідок Вікентія Хвойки [11]. Тобто можна спостерігати процес становлення захисту історичних пам'яток та музейної справи. Якщо коротко характеризувати охорону культурних цінностей у

радянський період, можна відзначити створення цілісної нормативної бази у цій сфері, спрямованої насамперед на збереження культурних пам'яток, які були потрібними для забезпечення панування комуністичної ідеології.

Під час Другої Світової війни захист культурних цінностей та їх повернення набули особливого значення, без створення відповідної міжнародно-правової бази та активної співпраці на міжурядовому рівні, розшук та повернення мільйонів експонатів до країн походження були б неможливими [12].

На думку М.М. Богуславського, під міжнародною охороною культурних цінностей варто розуміти сукупність міжнародно-правових норм, які передбачають співробітництво держав у сфері збереження та використання культурних цінностей [1]. Міжнародний захист культурної спадщини є сферою діяльності низки міжнародних міжурядових та неурядових організацій, серед яких зокрема ЮНЕСКО, Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ІКОМОС), Міжнародна рада музеїв (ІКОМ), Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей (Римський центр) тощо. Основні принципи міжнародного культурного співробітництва сформульовані ЮНЕСКО в Декларації принципів міжнародного культурного співробітництва, прийнятій на 14-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 4 листопада 1966 р.

Після Другої Світової війни очевидним постало питання організаційно-правового вдосконалення міжнародного інституту охорони культурних цінностей. Серйозним поштовхом для подальшої кодифікації міжнародних норм у цьому напрямку стало прийняття на міжнародній конференції, проведеній під егідою ЮНЕСКО у Гаазі, Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. Основні положення Конвенції встановлюють вимоги до сторін - учасників збройного конфлікту, зокрема: 1) сторони повинні під час



збройних конфліктів вживати необхідні заходи щодо охорони культурних цінностей; 2) воюючі сторони мають захищати власні культурні цінності (наприклад, не піддаючи їх ворожому вогню), утримуватися від націлювання на культурні цінності, крім випадків військової необхідності, та захищати культурні цінності від актів вандалізму та крадіжок [13]. На розвиток конвенційних положень було прийнято перший Протокол до Гаазької конвенції від 14 травня 1954 року та, у 1999 році, - другий Протокол, яким було окреслено більш детальні зобов'язання щодо реалізації положень Конвенції, закріплено міжнародні злочини проти культурних цінностей, поширено захист Конвенції на внутрішні збройні конфлікти та створено комітет, відповідальний за контроль над виконанням договору.

За ініціативою ЮНЕСКО було також прийнято два надзвичайно важливі міжнародно-правові акти в сфері захисту культурних цінностей: Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, 16 листопада 1972 року) та Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (Париж, 14 листопада 1970 року). Крім згаданих актів ЮНЕСКО, визначне місце в регулюванні міжнародних правовідносин захисту культурних цінностей посідає Конвенція ЮНІДРУА щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей, яка, на жаль, станом на сьогоднішній день так і не ратифікована Україною. В якості локального регулювання на регіональному рівні діють, зокрема, Європейська конвенція про правопорушення, що пов'язані з культурною власністю 1985 року, а також Директива 2014/60/ЄС Європейського парламенту і Ради про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена від 15 травня 2014 року.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року встановила зобов'язання держав щодо збереження культурних

пам'яток, які мають унікальне значення для історії усього людства, закріпила зміст концепту «культурна спадщина», регламентувала створення Міжурядового комітету з охорони всесвітньої культурної і природної спадщини та зобов'язала держави до проведення політики популяризації культурних пам'яток на внутрішньодержавному рівні та в порядку міжнародного співробітництва.

Якщо говорити про Паризьку конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 року, то вона, на відміну від Гаазької конвенції 1954 року, поширює свою дію на міждержавні правовідносини захисту прав держави-власника культурних цінностей у мирний час. Даний міжнародний документ став результатом майже десятирічного обговорення питання реституції культурного надбання держав як в контексті наслідків Другої Світової війни, так і щодо питань незаконної торгівлі культурними цінностями в умовах сучасності.

Саме проблема сфери застосування положень даної Конвенції і віднайшла своє відображення у справі про «скіфське золото», зокрема в аспекті тлумачення її положень, та прийнятності поширення категорії «незаконне вивезення культурних цінностей» на правовідносини, що склалися.

Події, які пізніше стали приводом до судового розгляду, беруть свій початок у 2013 році, коли між Музеєм Алларда Пірсона (позичальник) з одного боку, та Національним музеєм історії України, кримськими музеями (Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Бахчисарайський історико-культурний заповідник, Керченський історико-культурний заповідник, Центральний музей Тавриди), як позикодавцями, з іншого боку, був укладений договір позики колекцій музейних предметів з Києва та Криму для їх експонування на виставці «Крим – золотий острів у Чорному морі» в Амстердамі. Міністерством культури України кримським

музеям було надано дозвіл на позику згаданих культурних цінностей закордон до Музею Алларда Пірсона. Виставку планувалося закінчити 28 травня 2014 року, однак згодом виставку було продовжено за згодою сторін до 31 серпня 2014 року.

У березні 2014 року Верховна Рада Автономної Республіки Крим прийняла рішення про відокремлення Криму від України та приєднання до Російської Федерації. 16 березня 2014 року був проведений референдум, результати якого стали підґрунтям для реалізації Російською Федерацією акту агресії щодо України та анексії півострова. Відомо, що на міжнародному рівні Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 27 березня 2014 року "Територіальна цілісність України" (A/Res/68/262) АРК було визнано територією України, а проведений референдум протиправним. Країни-члени ЄС на регіональному рівні також визнали анексію Криму протиправною, про що зазначається у Висновках Ради ЄС від 17 березня 2014 року, 23 червня 2014 року, 17 листопада 2014 року, 29 січня 2015 року та Висновках Європейської Ради від 18 грудня 2014 року (237/14).

У листі від 31 березня 2014 року до Музею Алларда Пірсона Міністерство культури України заявило про дострокове повернення кримських скарбів до України у зв'язку з останніми подіями та ситуацією, що склалася на півострові. Згодом, Міністерством культури України було видано Наказ від 13 травня 2014 р. «Про передачу музейних предметів Національному музею історії України» № 292, яким було вилучено управління музейними предметами з компетенції кримських музеїв та визначено Національний музей історії України розпорядником музейних предметів, що підлягають поверненню [14]. Копію даного наказу Міністерство згодом надало для обґрунтування своїх претензій на скіфське золото у наступних листах до Музею Алларда Пірсона.

На протипагу позиції України, кримські музеї також висунули свої претензії щодо «скіфського золота», посилаючись на положення договору

позики, згідно з яким, після закінчення терміну тимчасового зберігання з метою демонстрації, експонати повинні бути повернені позичальником безпосередньо до музеїв.

За результатами проведення зустрічей за участю представників Музею Алларда Пірсона, держави Україна та музеїв Криму, так і не було досягнуто згоди щодо того, куди має бути повернуті експонати – до Києва в Національний музей історії України чи безпосередньо до кримських музеїв на анексований півострів. З метою запобігання ризику виконання зобов'язання неналежному кредиторіві за договором, Музей Алларда Пірсона на підставі ст. 527 Цивільного кодексу України та відповідних положень законодавства Королівства Нідерланди зупинив виконання зобов'язання до моменту надання доказів щодо належного кредитора.

У листопаді 2014 року представники кримських музеїв звернулися до суду Амстердаму з колективним позовом до музею Алларда Пірсона. Згодом, до спору приєдналась і держава Україна. В обґрунтування своїх вимог держава посилалась на належність кримських скарбів до державної частини Музейного фонду. Відповідно, колекція музейних експонатів, яка після незаконної анексії Криму перейшла в тимчасове розпорядження Національного музею історії України, є державною власністю. Крім цього, на думку держави, кримські скарби також є культурними об'єктами у значенні Конвенції про засоби заборони та запобігання незаконному ввозу, вивезенню або передачі права власності на культурні цінності, укладеної в Парижі 14 листопада 1970 р., а тому, внаслідок закінчення строку дії дозволу на їх вивезення, мають бути повернуті на материкову частину суверенної України. Представники кримських музеїв в свою чергу наголошували на необхідності збереження територіального зв'язку археологічних цінностей з місцем їх знаходження. Окрім цього, музеї посилались на право оперативного управління колекцією, яке, на їхню думку, не припинило свою дію, а політичний статус АРК після входження

до складу РФ не вплинув на чинність положення договору, відповідно до якого експонати мають бути повернені кримським музеям.

За результатами розгляду справи у першій інстанції суд Амстердаму постановив, що музей Алларда Пірсона повинен передати експоновані там предмети у 2014 році (кримські скарби) державі Україна. Кримські скарби належать до спадщини України та вважаються незаконно вивезеними для цілей Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. [15]. Судове рішення було оскаржено кримськими судами до апеляційного суду, який за результатами розгляду скарги ухвалив «проміжне рішення», яким зобов'язав сторін надати додаткову інформацію. При цьому, апеляційний суд відійшов від позиції першої інстанції та зазначив на недоцільності застосування положень Конвенції ЮНЕСКО 1970 р., нідерландського закону щодо захисту культурної спадщини та положень українського законодавства. На думку суду, культурні цінності не можна вважати «незаконно вивезеними», вони були надані законно відповідно до умов договору та дозволу Міністерства культури України до анексії півострова, а саме їх перебування на зберіганні в музеї Алларда Пірсона після закінчення строку дії дозволу не можна вважати «незаконним вивезенням» [16].

На нашу думку, спірна ситуація та неоднозначність позиції суду обумовлюється проблемою співвідношення сфери приватного та публічного (позиція кримських музеїв щодо застосування окремих положень договору позики та захисту власного права оперативного управління проти позиції України щодо захисту своєї культурної спадщини та права державної власності на скіфські скарби), а також розбіжностями в розумінні судами суті «незаконного вивезення культурних цінностей» згідно Конвенції 1970 року. Аналіз міжнародно-правових актів, вітчизняного законодавства та доктринальних положень праць вітчизняних та зарубіжних науковців дозволяє зробити висновок про

наявність переконливих юридично обґрунтованих аргументів на користь позиції нашої держави.

По-перше, відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження переліку музеїв, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України» від 2 лютого 2000 року № 209 Національний заповідник «Херсонес Таврійський», Бахчисарайський історико-культурний заповідник, Керченський історико-культурний заповідник та Центральний музей Тавриди входять до переліку музеїв, що здійснюють управління предметами, що є державною власністю [17]. Відповідно до положень ст. ст. 15, 15<sup>2</sup> Закону України «Про музеї та музейну справу» у разі передачі майнових комплексів музеїв з державної у комунальну власність музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання залишаються у державній власності і належать до державної частини Музейного фонду України. Музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання державної частини Музейного фонду України закріплюються за музеями на праві оперативного управління [18]. Право оперативного управління (яке, до речі, є категорією невідомою для національного права європейських держав, у тому числі і Нідерландів) є вторинним, похідним від права власності. Дане право є засобом реалізації права власності і саме по собі окремо існувати не може. Тому посилення кримських музеїв на наявність у них права оперативного управління на культурні цінності як на таке, що переважає над правом «голого» власника, є недоцільним з огляду на його правову природу. Окрім цього, у зв'язку з неможливістю здійснення органами державної влади України контролю за культурними цінностями на території окупованого Криму право управління кримських музеїв було припинено та тимчасово передано Національному музею історії України відповідно до Наказу Міністерства культури України від 13 травня 2014 року № 292 [14]. На підставі аналізу згаданого вище законодавства не

виникає сумнівів щодо наявності права власності України на «скіфське золото».

По-друге, на нашу думку, «скіфське золото» можна вважати «незаконно вивезеною культурною цінністю» в розумінні положень міжнародного права. Міжнародні акти не надають чіткого універсального визначення «незаконного вивезення культурних цінностей». У Конвенції ЮНЕСКО від 1970 року «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності», а саме в статті 3, вказано, що: «Вважаються незаконними ввезення, вивезення та передача права власності на культурні цінності, вчинені в порушення правил, прийнятих державами-учасницями відповідно до цієї Конвенції»[19]. Відповідно до п.2 ст.5 Конвенції ЮНІДРУА 1995 року: «культурна цінність, тимчасово вивезена з території держави-позивача, особливо в цілях виставки, дослідження або реставрації, в силу дозволу, виданого відповідно до його права, яке регламентує вивезення культурних цінностей із захисту його культурного надбання, і яка не була повернута відповідно з умовами цього дозволу, вважається незаконно вивезеною» [20]. Окрім цього, у Директиві Європейського Союзу «Про повернення об'єктів культури, незаконно вивезених з території держави-члена (Директива 2014/60 / ЄС)» у статті 2 наводяться такі визначення незаконно вивезених культурних цінностей: «незаконно вивезені з території держави-члена" означає: (а) вивезені з території держави-члена з порушенням її правил захисту національних цінностей або з порушенням Регламенту (ЄС) № 116/2009; або (b) не повернуті після завершення періоду законного тимчасового вивезення або з будь-яким порушенням іншої умови, що регулює таке тимчасове вивезення» [21]. Варто зазначити, що положення вказаних міжнародних договорів були інтегровані в Закон про культурну спадщину Королівства

Нідерланди, який був застосований судом Амстердаму до відносин, що склалися.

На національному рівні Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», «незаконно вивезені культурні цінності» визначено як «культурні цінності, вивезені з території України з порушенням законодавства України та міжнародно-правових норм, не повернуті після закінчення обумовленого угодою терміну тимчасового вивезення або за наявності будь-яких розбіжностей з умовами, які регулюють таке тимчасове вивезення» [22]. Також в законі згадується поняття «тимчасового вивезення культурних цінностей». Тому можна зробити висновок, що український законодавець виокремлює два види незаконного вивезення – «назавжди» та «тимчасове». Щодо поняття «повернення культурних цінностей» в українському законодавстві, то стаття ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», закріплює це як «сукупність дій, пов'язаних із ввезенням на територію України чи вивезенням із території України на території інших держав культурних цінностей відповідно до позовів і звернень України, інших держав, їх уповноважених органів, рішень судів України або іноземних держав» [16].

Аналіз наведених міжнародно-правових та національних норм дозволяє зробити висновок, що перебування «скіфського золота» в музеї Алларда Пірсона після закінчення терміну дії дозволу на їх тимчасове вивезення на виставку є «незаконним вивезенням». Розірвання договору позики музейних предметів та відповідно лист-повідомлення Міністерства культури України про дострокове повернення експонатів були обумовлені, відповідно до положень статті 652 Цивільного кодексу України, суттєвою зміною обставин, яку сторони не могли врахувати при укладенні угоди. Зокрема, на момент укладення договору сторони не могли передбачити, що Крим буде анексований Російською Федерацією і що, як наслідок, Україна



буде змушена тимчасово вилучити експонати з оперативного управління кримських музеїв.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Активні зусилля міжнародного співтовариства щодо правового забезпечення інституту захисту культурних цінностей втілились у прийнятті низки міжнародно-правових договорів, положення яких встановлюють обов'язки держав-учасниць щодо захисту культурної спадщини людства, а також регламентують створення міжнародних установ, відповідальних за реалізацію їх приписів. Однак різноманіття правовідносин в сфері розпорядження культурними цінностями, їх розвиток під впливом певних політичних та економічних процесів обумовлюють виникнення проблемних ситуацій в розумінні та застосуванні положень міжнародно-правових договорів. У цьому контексті справа про «скіфське золото» є безпрецедентною ситуацією у судовій практиці, з чим і пов'язаний її тривалий розгляд у судах Амстердаму. Питання щодо того, куди повинні повернутись кримські скарби, до сих пір не вирішено судами. На нашу думку, приписи міжнародних норм та національне законодавство дають чітке уявлення про те, що скіфське золото має бути повернуто та знаходитись на території материкової України до повернення Кримського півострова під контроль державної влади.

### **Література**

1. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей: монография. Москва, 1979. 192 с.
2. Курило Т.В. Правова охорона культурної спадщини України: монографія. Львів, 2014. 152 с.
3. Мельничук О. І. Статус Всесвітньої природної та культурної спадщини людства в міжнародному праві: автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня к. юрид. н. : 07.00.11 / О. І. Мельничук; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2006.
4. Максимов, С. Регулювання оцінки культурних цінностей / Степан Максимов // Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 24-25 жовт. 2019 р. Київ: НАКККиМ; Асоціація мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів, 2019. С. 89-90.
  5. Опанасенко О.І. Проблема повернення культурних цінностей (Україна – Німеччина) // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2008. Вип. 42. С. 221-231. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend\\_2008\\_42\\_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2008_42_27)
  6. Коваль Д. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей у зв'язку зі збройним конфліктом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2014. 22 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2136/КовальДмитроОлександрович.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  7. Бусол К. Ефективність механізму захисту культурних цінностей за Гаазькою конвенцією 1954 р. та двома протоколами до неї // Актуальні проблеми політики, 2014. № 51. С. 134–140.
  8. Кот С. Участь України у міжнародному культурному співробітництві щодо запобігання незаконному вивезенню культурних цінностей та їх поверненню до країн походження // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика, 2014. Вип. 19. С. 214-231. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs\\_2014\\_19\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2014_19_16).
  9. Матяш С. Людина в місті: Соціологічні нариси. Київ, 1992. 223 с.
  10. Чайковський Б. М. Львівський історичний музей // Енциклопедія сучасної України, 2003-2019. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=59641](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=59641)

- 11.Рязанова Т. К., Федорова Л. Д. Національний художній музей України в Києві. Енциклопедія історії України. у 10 т. / ред. рада: В. А. Смолій (гол.) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2010. Т. 7. С. 330.
- 12.Акуленко В. І. Юнак Н. Ш. Гуманізм і варварство: Про врятування культурних цінностей у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років. Київ, 1987. 48 с.
- 13.Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту: Конвенція від 14 травня 1954 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_157#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text)
- 14.Про передачу музейних предметів Національному музею історії України: Наказ Міністерства культури України від 13 травня 2014 р. № 292. URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/FN001805.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN001805.html)
- 15.Рішення суду м. Амстердам від 14 грудня 2016 року. ECLI:NL:RBAMS:2016:8264, Rechtbank Amsterdam, HA ZA 14-1179. URL:<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBA MS:2016:8264>
- 16.Рішення Апеляційного суду м. Амстердам від 16 липня 2019 р. ECLI: NL: GHAMS: 2019: 2427, Gerechtsh of Amsterdam 200.212.377 / 01ю URL:<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHA MS:2019:2427>
- 17.Про затвердження переліку музеїв, в яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України: Постанова КМУ від 2 лютого 2000 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2000-%D0%BF>
- 18.Про музеї та музейну справу: Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>

19. Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності: Конвенція. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_186](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186)
20. Про викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей: Конвенція від 24 червня 1995 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_590#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_590#Text)
21. Про повернення об'єктів культури, незаконно вивезених з території держави-члена: Директива 2014/60 // ЄС від 15 травня 2014 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_003-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-14#Text)
22. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>

### **References**

1. Boghuslavskij M.M. Mezhdunarodnaja okhrana kuljturnykh cennostej: monohrafija. Moskva, 1979. 192 s.
2. Kurylo T.V. Pravova okhorona kuljturnoji spadshhyny Ukrajinu: monohrafija. Ljviv, 2014. 152 s.
3. Meljnuchuk O. I. Status Vsesvitnjoj pryrodnoj ta kuljturnoj spadshhyny ljudstva v mizhnarodnomu pravi: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja k. juryd. n. : 07.00.11 / O. I. Meljnuchuk; NAN Ukrajinu, In-t derzhavy i prava im. V.M. Korecjkogho. K., 2006.
4. Maksymov, S. Reghuljuvannja ocinky kuljturnykh cinnostej / Stepan Maksymov // Naukova atrybucija tvoriv mystectva, ekspertyza ta ocinka kuljturnykh cinnostej : materialy nauk.-prakt. konf., m. Kyjiv, 24-25 zhovt. 2019 r. Kyjiv: NAKKKiM; Asociacija mystectvoznavciv, ekspertiv, ocinjувачiv ta restavratoriv, 2019. S. 89-90.
5. Opanasenko O.I. Problema povernennja kuljturnykh cinnostej (Ukrajina – Nimechchyna) // Naukovi zapysky [Instytutu politychnykh i

- etnonacionalnykh doslidzhenj im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy]. 2008. Vyp. 42. S. 221-231. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend\\_2008\\_42\\_27](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2008_42_27)
6. Kovalj D. Mizhnarodno-pravovyj zakhyst kuljturnykh cinnostej u zv'jazku zi zbrojnym konfliktom : avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.11. Odesa, 2014. 22 s. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2136/KovaljDmytroOleksandrovyh.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  7. Busol K. Efektyvnistj mekhanizmu zakhystu kuljturnykh cinnostej za Ghaazjkoju konvencijeju 1954 r. ta dvoma protokolamy do neji // Aktualjni problemy polityky, 2014. # 51. S. 134–140.
  8. Kot S. Uchastj Ukrainy u mizhnarodnomu kuljturnomu spivrobotnyctvi shhodo zapobighannja nezakonnomu vyvezennju kuljturnykh cinnostej ta jikh povernennju do krajin pokhodzhennja // Ukraina XX stolittja: kuljtura, ideologhija, polityka, 2014. Vyp. 19. S. 214-231. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs\\_2014\\_19\\_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uxxs_2014_19_16).
  9. Matjash S. Ljudyna v misti: Sociologhichni narysy. Kyjiv, 1992. 223 s.
  10. Chajkovskij B. M. Ljvivskij istorychnyj muzej // Encyklopedija suchasnoji Ukrainy, 2003-2019. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=59641](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=59641)
  11. Rjazanova T. K., Fedorova L. D. Nacionalnyj khudozhnij muzej Ukrainy v Kyjevi. Encyklopedija istoriji Ukrainy. u 10 t. / red. rada: V. A. Smolij (ghol.) ta in. ; In-t istoriji Ukrainy NAN Ukrainy. Kyjiv: Nauk. dumka, 2010. T. 7. S. 330.
  12. Akulenko V. I. Junak N. Sh. Ghumanizm i varvarstvo: Pro vrjativannja kuljturnykh cinnostej u period Velykoji Vitchyznjanoji vijny 1941-1945 rokiv. Kyjiv, 1987. 48 s.
  13. Pro zakhyst kuljturnykh cinnostej u razi zbrojnogho konfliktu: Konvencija vid 14 travnja 1954 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_157#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text)

14. Pro peredachu muzejnykh predmetiv Nacionaljnomu muzeju istoriji Ukrainy: Nakaz Ministerstva kuljтуры Ukrainy vid 13 travnja 2014 r. # 292. URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/FN001805.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN001805.html)
15. Rishennja sudu m. Amsterdam vid 14 ghrudnja 2016 roku. ECLI:NL:RBAMS:2016:8264, Rechtbank Amsterdam, HA ZA 14-1179. URL: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBAMS:2016:8264>
16. Rishennja Apeljacijnogho sudu m. Amsterdam vid 16 lypnja 2019 r. ECLI:NL:GHAMS:2019:2427, Gerechtsh of Amsterdam 200.212.377 / 01ju URL: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHAMS:2019:2427>
17. Pro zatverdzhennja pereliku muzejiv, v jakykh zberighajutjsja muzejni kolekciji ta muzejni predmety, shho je derzhavnoju vlasnistju i nalezhatj do derzhavnoj chasty Muzejnogho fondu Ukrainy: Postanova KMU vid 2 ljutogho 2000 r. # 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2000-%D0%BF>
18. Pro muzeji ta muzejnu spravu: Zakon Ukrainy vid 29 chervnja 1995 r. # 249/95-VR // Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>
19. Pro zakhody, sprjamovani na zaboronu ta zapobighannja nezakonnomu vvezennju, vyvezennju ta peredachi prava vlasnosti na kuljturni cinnosti: Konvencija. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_186](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186)
20. Pro vykradenykh abo nezakonno vyvezenykh kuljturnykh cinnostej: Konvencija vid 24 chervnja 1995 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_590#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_590#Text)
21. Pro povernennja ob'ektiv kuljтуры, nezakonno vyvezenykh z terytoriji derzhavy-chlena: Dyrektyva 2014/60 // JeS vid 15 travnja 2014 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_003-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-14#Text)

22. Pro vyvezennja, vvezennja ta povernennja kuljturnykh cinnostej: Zakon Ukrainy vid 21.09.1999 r. # 1068-XIV // Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>